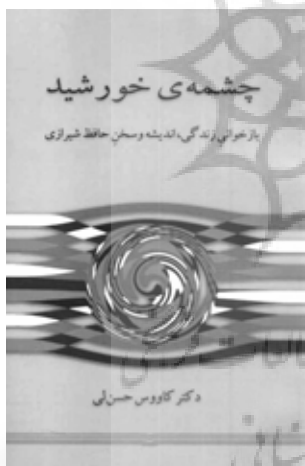


# نگاهی گذرا به کتاب چشمه خورشید

فرزانه معینی\*



چشمه خورشید (بازخوانی زندگی، اندیشه و سخن حافظ شیرازی)

دکتر کاووس حسن‌لی

انتشارات نوید شیراز با همکاری مرکز حافظ‌شناسی و

سازمان آیسسکو، چاپ اول، ۱۳۸۵

ترجمه عربی کتاب:

قراءة جديدة في حياة حافظ الشيرازي و فكره و اشعاره

مترجم: شاکر العامری

سازمان آیسکو، مراکش، ۲۰۰۷ م. (۱۴۲۸ ه. ق.)

به حافظ و سخن او ارائه کند. کتاب «چشمه خورشید» نوشته دکتر کاووس حسن‌لی، به انگیزه بازخوانی زندگی، اندیشه و سخن حافظ شیرازی پدید آمده است. این کتاب به سفارش مشترک سازمان آیسسکو (ISESCO) و مرکز حافظ‌شناسی نوشته شده است تا به چند زبان زنده دنیا در کشورهای مختلف، منتشر گردد. «چشمه خورشید» که با مقدمه مدیر کل سازمان آیسسکو آغاز می‌شود، از پنج فصل تشکیل شده است: فصل نخست - زندگی حافظ، فصل دوم - اندیشه‌های اجتماعی و عرفانی حافظ، فصل سوم - سخن حافظ، فصل چهارم - دلایل رویکرد گسترده مردم

بی‌گمان، حافظ شیرازی از نامدارترین سخن‌سرایان و محبوب‌ترین شاعران ایرانی است که تا کنون نوشته‌های فراوانی در پیوند با شعر، زندگی و اندیشه او پدید آمده است. حافظ‌پژوهان بسیاری، کوشیده اند تا راز زیبایی و ماندگاری شعر او را بیابند، اوضاع و احوال زمانه حافظ و تأثیرات آن را بر شعر او بررسی کنند و به طور کلی، سخن و سرگذشت او را از زاویه‌های گوناگون، واکاوی و تحلیل نمایند.

در این میان، کتابی که به جنبه‌های مختلف زندگی، اندیشه و سخن حافظ - حتی به گونه‌ای گذرا - بپردازد، می‌تواند جایگاهی ویژه در میدان حافظ‌پژوهی بیابد و شناخت و دیدگاهی کلی نسبت

پایان فصل دوم به مطلبی زیر عنوان «دوگانگی‌های حافظ» اختصاص دارد. یعنی همان گفته‌ها و سروده‌هایی از حافظ که روبه‌روی برخی دیگر از گفته‌های او می‌ایستند و در تناقض با همدیگرند. نویسنده پس از یادکرد برخی از آن سروده‌ها، این تناقض و ناسازگاری را «نشان‌دهنده طبیعت متعادل و سرشت پویای حافظ» دانسته و تأثیر زمان‌های مختلف و دوره‌های گوناگون زندگی حافظ را در ایجاد این تناقض‌ها یادآوری کرده است.

«سخن حافظ» عنوان فصل سوم است که در آن زیباشناسی

سخن حافظ، بهره‌گیری او از سخن‌سرایان دیگر، تعداد سروده‌ها و پیوند عمودی غزل‌های حافظ بررسی شده است.

در آغاز این بخش، با تأکید بر «درهم تنیدگی شگفت‌انگیز واژه‌ها و

پیوند چندسویه و لایه‌لایه اجزای

سخن» در بسیاری از ابیات حافظ،

۹ بیت از سروده‌های او برای نشان

دادن هوشمندی و چیره‌دستی حافظ

در گزینش و پیوند واژگان، واکاوی

شده است. همچنین برای آنکه از

تردستی‌ها و توانمندی‌های حافظ

در به‌گزینی واژه‌ها بهتر پرده‌برداری

شود، بعضی ترفندهای او تنها در

گزینش واژه‌هایی که در پیوند با

«زلف» است، با واکاوی گسترده

۱۴ بیت و یاد کرد ۶۰ بیت (برای

نمونه) بازنگریسته شده است.

از آنجا که رویکرد گسترده

به حافظ و پذیرش فراگیر

سروده‌هایش از سوی مردم،

یکی از بی‌ماندترین ویژگی‌های

اوست، فصل چهارم کتاب

«چشمه خورشید» به بررسی

دلایل رویکرد گسترده مردم به

شعر حافظ و جست‌وجوی پاسخی

به شعر حافظ، فصل پنجم - ستایش برخی از نام‌آوران جهان از حافظ شیرازی.

در آغاز فصل نخست - که گسترده‌ترین فصل کتاب است -

توضیحاتی درباره خانواده و مذهب حافظ و دلبستگی او به شیراز

آمده است. سپس نویسنده با طرح این پرسش که «حافظ در چه

زمینی روید و چگونه گل داد؟» کوشیده است تا اوضاع اجتماعی

زمان حافظ را از رهگذر معرفی حاکمان شیراز در زمان او، تحلیل

کرده و توضیح دهد. البته نویسنده پیش از آن یادآوری کرده است

که «خواندن، دریافتن و لذت بردن از شعر حافظ، در گرو دانستن

رویدادهای زندگی حافظ نیست، اما شناخت تاریخ اجتماعی زمان

حافظ و آگاهی از رخدادهای زمانه او، راهنمایی کارساز و راه‌گشایی

سودمند در فهم بسیاری از سروده‌های او خواهد بود.» (ص ۲۰)

فصل نخست (زندگی حافظ) با مطالبی درباره درگذشت حافظ

و سرگذشت آرامگاه او پایان می‌یابد.

«اندیشه‌های اجتماعی و عرفانی حافظ» در فصل دوم واکاوی

شده است. تأکید بر جست‌وجوگری و پویایی ذهن حافظ که از او

انسانی ریزبین و ژرف‌کاو و هنرمندی حساس و هوشیار ساخته

است و توضیح درباره گرایش او به تصوف و عرفان عاشقانه (در

مقابل تصوف زاهدانه) در آغاز این فصل آمده است. در ادامه فصل

یاد شده، توضیحاتی درباره آفرینش «پیر مغان» از سوی حافظ

آمده است. دکتر حسن‌لی نوشته است: «احساس نیاز حافظ به

راهنمایی استادی کامل و دستگیری پیری روشن ضمیر از یک

سو و ناخرسندی او از پیران طریقت زمان خود، از سوی دیگر،

باعث شده است که او خود به آفرینش نمادین پیری روشن‌روان

و همه‌چیزدان دست‌بزند و او را در سروده‌های خود، گاهی پیر و

گاهی به نام‌هایی چون «پیر گلرنگ»، «پیر می‌فروش» و به ویژه

«پیر مغان» بازخواند.» (ص ۱۱۱)

مهم‌ترین ویژگی‌های شخصیت «رند» نیز که به تعبیر

نویسنده، درخشان‌ترین، ستودنی‌ترین، خجسته‌ترین، و والاترین

شخصیت دیوان حافظ است، در همین فصل برشمرده و با استفاده

به ابیاتی از حافظ، توضیح داده شده است. درباره «عشق» نیز که

بنیادی‌ترین عنصر اندیشه و از فراگیرترین مفاهیم دیوان حافظ

است، به گونه‌ای گذرا و تا آنجا که در حوصله کتاب می‌گنجیده،

سخن به میان آمده است.



برای این پرسش اختصاصی دارد که: «چرا مردم ایران با دیوان حافظ فال می‌گیرند؟»

پیوند هنری واژگان، تراکم معانی و همنشینی پدیده‌های ناساز و متناقض در غزل‌های حافظ، مفهوم اجتماعی سروده‌های او، فراخوانی همیشگی حافظ به شاد زیستن و مهر ورزیدن، اشارات او به حکمت‌های عامیانه، پنداشتی که مردم از پیوند روحانی حافظ با عالم بالا دارند و امیدواری شادی‌آور حافظ به لطف خداوند که در سروده‌هایش بازتابیده است، از دیدگاه نویسنده «چشمه خورشید» مهم‌ترین انگیزه‌های روی آوردن گسترده مردم به دیوان حافظ است.

فصل پنجم و پایانی کتاب، ستایش برخی از نام‌آوران جهان از حافظ شیرازی را در خود جای داده است. بزرگانی چون آج آربری، آن ماری شیمل، فریدریک نیچه، هانری ماسه، هرمان اته، گوته و... یادکرد نظرات ستایش‌آمیز ۲۰ تن از بزرگان و نام‌آوران جهان درباره حافظ گواه روشنی است بر بلندی نام و آوازه او در سراسر جهان که پایانی دلپذیر و شایسته نیز برای «چشمه خورشید» است.

\*\*\*

در «چشمه خورشید» زندگی، اندیشه و سخن حافظ شیرازی به دور از تعصب و یکسونگری بازخوانی شده است. نویسنده از منابع گوناگون که تا کنون در پیوند با شعر و اندیشه خواجه پدید آمده نیز بهره گرفته است و اگر آنچه را می‌خواسته بگوید بیشتر از سوی دیگران مطرح شده است، با ذکر نشانی نقل کرده است.

انشاپردازی و درازنویسی که متأسفانه دامنگیر بسیاری از حافظ‌پژوهان است در «چشمه خورشید» دیده نمی‌شود. توضیحاتی که به ویژه درباره سخن حافظ و تحلیل ابیات او آمده کوتاه اما

کامل است و خواننده می‌تواند بی‌آنکه گرفتار توضیح بدیهیات و توصیفات درازدامن شود، پیوندهای معنایی و واژگانی بعضی از ابیات حافظ را ببیند و بیاموزد.

رویکرد فراوان به غزل‌های حافظ علاوه بر کمک به فهم بهتر و بیشتر توضیحات، ارزش استنادی کتاب را نیز افزوده است. نام‌نامه کتاب نیز در صفحات پایانی آن آمده است، اما آوردن نام «حافظ» در این فهرست قدری عجیب می‌نماید. چون این واژه تقریباً در تمام صفحات کتاب تکرار شده است و به نشانی نیاز ندارد. تلاش نویسنده برای نگاه به جنبه‌های گوناگون زندگی، اندیشه و سخن حافظ شیرازی مفید و ارزشمند است، اما چنین به نظر می‌رسد که دغدغه افزایش حجم کتاب و درازنویسی، ایشان را به گذر شتابان از بعضی موضوعات وادار کرده و به توضیحاتی کوتاه بسنده شده است. یکی از این موضوعات «واژگان ویژه حافظ» است که در فصل سوم آمده است. شایسته بود بعضی از این واژه‌ها به کوتاهی تعریف می‌شد و یا نشانی بعضی از منابعی که خواننده بتواند اطلاعات لازم را درباره آنها بدست آورد در «پی‌نوشت» می‌آمد.

به هر حال می‌توان گفت که بازخوانی زندگی، اندیشه و سخن حافظ شیرازی در «چشمه خورشید» با توجه به مجالی که وجود داشته به خوبی و شایستگی صورت گرفته است و این کتاب ارزشمند پاسخ مناسبی برای سفارش مشترک سازمان آیسسکو و مرکز حافظ‌شناسی است. پس از انتشار چاپ اول این کتاب به همت انتشارات نوید شیراز در تیرماه ۱۳۸۵، چندی پیش ترجمه عربی آن نیز در مراکش منتشر شده است. روشن است که اگر بزرگان ادب فارسی از سوی صاحب‌نظران و پژوهش‌گران ایرانی به کشورهای دیگر معرفی شوند - آنچنان که در «چشمه خورشید» صورت گرفته است - بسیار شایسته‌تر و سودمندتر خواهد بود. با توجه به وعده نیکوی مدیر کل سازمان آیسسکو در مقدمه کتاب، منتظر چاپ ترجمه‌های انگلیسی و فرانسوی «چشمه خورشید» نیز هستیم.

#### پی‌نوشت:

\* دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

1. The Islamic Educational, scientific, and cultural Organization: سازمان اسلامی تربیت، علوم و فرهنگ: